

Homoseksualni brak: pobjeda političke korektnosti i loših argumenata

NEVEN SESARDIĆ

Department of Philosophy, Lingnan University, Tuen Mun, Hong Kong
sesardic@ln.edu.hk

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK / PRIMLJENO: 31-10-06 PRIHVAĆENO: 16-02-07

SAŽETAK: Mnogi zapadni intelektualci, posebno oni u humanističkim i društvenim znanostima, smatraju da je lako pokazati kako je kontinuirano i masovno protivljenje homoseksualnom braku racionalno neodrživo te da je ono puki rezultat predrasude ili vjerskog fanatizma. Međutim, pažljivija analiza nekih od tih na široko prihvaćenih argumenata protiv konzervativnog stajališta otkriva da su ti argumenti zapravo zasnovani na logičkim pogreškama i na ozbiljnom iskrivljavanju konzervativne kritike homoseksualnog braka. Zaključak je da bi se filozofi trebali oduprijeti pritisku političke korektnosti i da bi trebali pristupiti ovoj raspravi otvorenijeg duha nego do sada.

KLJUČNE RIJEČI: Brak, homoseksualni brak, konzervativizam, politička korektnost, praktična etika.

Nikada nećemo doznati u kojim su sve prilikama ljudi postupali kukavički samo iz straha da ne bi izgledalo da nisu dovoljno progresivni.

Charles Péguy

1. Jednpartijski kampusi?

Prije nekoliko godina sam bio na jednoj filozofskoj konferenciji u Sjedinjenim Državama koja je bila posvećena potpuno ne-političkim temama. U sesiji o psihološkim eksperimentima o emocijama predavač je u jednom trenutku napravio kratku digresiju da bi kritizirao stajalište koje je sâm opisao kao karakteristično za političku ljevicu. Ali odmah nakon toga je, gotovo ispričavajući se, dodao: “Da se razumijemo, ja naravno također

pripadam političkoj ljevici, kao i svi vi ovdje.” U dvorani je bilo 30–40 ljudi i bilo je posve očigledno da predavač većinu prisutnih nije osobno poznavao.

Ako se čudite kako je on mogao s takvom sigurnošću pogoditi političku opredijeljenost svojih kolega, to samo pokazuje da niste baš upoznati sa stanjem na američkim sveučilištima (posebno u humanističkim i društvenim znanostima). Naime, odavno je poznato, a i obilno potvrđeno empirijskim istraživanjima, da su američki profesori snažno koncentrirani u lijevom dijelu političkog spektra (npr. Ladd i Lipset, 1975; Redding, 2001; Klein i Stern, 2006; Klein i Western, 2006). Na mnogim sveučilištima desničari spadaju u opasno ugroženu vrstu. Moram naglasiti da se riječ “desničar” ovdje ne odnosi na osobe s iskaznicama Ku Klux Klana ili sličnih ekstremističkih organizacija nego naprosto na obične ljude čiji se jedini grijeh sastoji u tome što oni, poput desetaka milijuna drugih Amerikanaca, u važnim političkim pitanjima uglavnom više podržavaju republikansku nego demokratsku stranku.

Većina istraživanja o tome koji politički stavovi danas dominiraju na američkim sveučilištima daje slične rezultate, a radi konkretnosti navest ću samo nekoliko indikativnih činjenica. Na primjer, prema studiji baziranoj na popisu registriranih glasača, pokazuje se da je na odsjecima humanističkih i društvenih disciplina na Stanfordu omjer između demokrata i republikanaca 14:1, na sveučilištu Berkeley taj je omjer 20:1 (zbog toga to sveučilište čak i tamošnji profesori ponekad zovu “Narodna Republika Berkeley”), a na Cornellu se ta disproporcija penje do impresivnih 28:1. U nedavno objavljenom tekstu o “sramoti jednopartijskih kampusa u Americi” (Zinsmeister, 2002) možemo pročitati da, sudeći opet prema popisu registriranih glasača, na odsjecima za sociologiju na sveučilištima Harvard, Brown, Cornell, Berkeley i Stanford ima 56 ljevičara, a samo jedan desničar!

Ali kakve to sve ima veze s homoseksualnim brakom, temom ovoga teksta? E, upravo sada dolazimo na to.

2. Znanstvenici protiv javnog mnijenja

Većina ljudi u Sjedinjenim Državama se vrlo jasno i konzistentno protivi uvođenju homoseksualnog braka. Prema istraživanju jedne od najuglednijih agencija za ispitivanje javnog mnijenja provedenom u srpnju 2006, čak 56% ispitanika se izjasnilo protiv uvođenja homoseksualnog braka, a samo 35% ih je podržalo tu ideju. Također, u posljednjih desetak godina otkako se rasprava rasplamsala, podrška homoseksualnom braku uvijek je bila ispod 40%, a protivljenje je konstantno bilo iznad 50%. O tome

koliko se javnost opire predloženim promjenama govori i činjenica da su čak 44 američke savezne države donijele posebne zakonske propise u cilju zaštite tradicionalnog braka kao zajednice dviju osoba *suprotnog* spola.

S druge strane, sveučilišne elite u Americi (ali i u drugim zapadnim zemljama) ne samo da obično bezrezervno podržavaju homoseksualni brak nego često smatraju da je pobjeda u ovoj debati zapravo već postignuta te da protivljenje onih koji ne dijele njihovo mišljenje može biti samo rezultat neznanja, iracionalnosti ili vjerskog fanatizma. Štoviše, agitacija ide toliko daleko da se čak znanstveni autoritet čitavih akademskih disciplina koristi kao dodatni pritisak na javnost u borbi da se pojam braka što prije redefinira i time otvori prostor za vjenčanje homoseksualaca. Već su tri američke stručne udruge (za psihologiju, sociologiju i antropologiju) objavile deklaracije u kojima se tvrdi da upravo spoznaje stečene u tim znanstvenim područjima dokazuju da nema opravdanja za ograničavanje braka na heteroseksualne veze.

Čini mi se da je tu došlo do ozbiljnog prekoračenja legitimnog uplitanja znanosti u politiku. Naime, kada bi politička odluka u pitanju homoseksualnog braka presudno i bjelodano ovisila o stanovitim empirijskim činjenicama koje su znanstvenici u stanju utvrditi, onda bi doista psiholozi ili sociolozi ili antropolozi mogli reći: "Budući da smo upravo otkrili istinu o onim ključnim činjenicama o kojima jedino ovisi ishod političke debate, obavještavamo javnost da je u svjetlu tih novih spoznaja uvođenje homoseksualnog braka jedini ispravan potez." Ali potpuno je evidentno da u ovoj političkoj raspravi nema slaganja čak ni oko toga koji su glavni i najrelevantniji argumenti, a kamoli oko toga koja je uloga empirijskih spoznaja u nalaženju najboljeg rješenja. Dakle, ideja da bi znanstvenici *kao znanstvenici*, i u ime svojih stručnih udruga, trebali poučavati javnost o tome kako izabrati između nekoliko prijedloga o zakonskom reguliranju tako kompleksnog i krajnje kontroverznog političkog pitanja kao što je homoseksualni brak pokazuje začuđujuću dozu arogancije, ali i misaone konfuzije.

Sve te deklaracije stručnih asocijacija nisu ništa drugo nego pokušaj nametanja onih političkih stavova koje većina članova tih udruženja dijeli, premda se cijeli taj postupak nastoji lažno prikazati kao rezultat neke tobožnje "objektivne" i "nepriistrane" znanstvene analize. Naravno, ako imamo u vidu prethodno spomenutu i odlično dokumentiranu apsolutnu dominaciju ljevičarske ideologije u društvenim i humanističkim znanostima, onda je lako razumjeti kako se moglo dogoditi da psihologija, antropologija i sociologija nekom divnom koincidencijom "znanstveno dokažu" da s homoseksualnim brakom treba napraviti upravo ono što odavno zagovara najveći dio intelektualaca na političkoj ljevici.

3. Što kažu filozofi?

Kako stoje stvari s našom strukom – filozofijom? Je li i tu došlo do ideološke korupcije?

Nije mi poznato je li Američka filozofska udruga nastojala pokrenuti slične akcije podrške homoseksualnom braku kao ranije spomenute znanstvene asocijacije, jer sam prije nekoliko godina istupio iz te organizacije zbog njezine neprihvatljive politizacije u jednom drugom slučaju.¹ Bilo kako bilo, postoje mnoge indicije da su i filozofi već proglasili pobjednika u ovoj debati i da oni također protivljenje homoseksualnom braku masovno i sa zgražanjem vide kao puki rezultat primitivizma i netolerantnosti.

Na primjer, kanadski su filozofi kolektivno podržali legaliziranje homoseksualnog braka u toj zemlji. Nakon što je peticiju s tim zahtjevom potpisalo čak 324 nastavnika filozofije na kanadskim sveučilištima i koledžima, ona je bila podijeljena svim zastupnicima kanadskog parlamenta prije ključnog glasovanja u srpnju 2005. Organizator peticije, Norman Swartz (profesor filozofije na sveučilištu Simon Fraser), naveo je da su od svih kontaktiranih filozofa samo dvojica odbila potpisati, i to ne zato što bi podržavali tradicionalni brak nego zato što su bili protiv braka uopće. Dakle, dok se prema ispitivanjima javnog mnijenja otprilike svaki drugi Kanadčanin protivi uvođenju homoseksualnog braka, doslovce nitko od nekoliko stotina kanadskih filozofa nije iskazao slično mišljenje. Za njih je diskusija očigledno završena. Štoviše, stvari su ovdje filozofima toliko evidentne da su im bile dovoljne samo tri kratke rečenice da u peticiji objasne zašto je odobravanje homoseksualnog braka jedina ispravna opcija.

Na sličan način i autor nesporno najposjećenijeg filozofskog bloga rezolutno tvrdi: “Nemoguće je dati *racionalno* objašnjenje zašto se neki ljudi protive homoseksualnom braku” (leiterreports.typepad.com/blog/2005/11/on_gay_marriage.html). Dakle, svako protivljenje je iracionalno.

Na popularnoj web stranici “Pitajte filozofe”, koju je organizirala grupa vrlo poznatih filozofa i koja ima za cilj približiti filozofiju općoj publici, netko je postavio pitanje: “Ima li ijednog argumenta protiv homoseksualnog braka koji nije rezultat ili religioznosti ili netrpeljivosti, ili tih dviju stvari zajedno?” Odgovor koji je ponudio ugledni britanski filozof i pročelnik Odsjeka za filozofiju na King’s Collegeu u Londonu bio je vrlo kratak: “Nema takvih argumenata.” Drugim riječima, ako u potpunosti ne podržavate homoseksualni brak, to znači da ste ili vjerski zatucani ili netolerantni (ili oboje).

¹ Nagradno pitanje za čitatelje: možete li pogoditi je li ta politizacija bila usmjerena ulijevo ili udesno?

Zanimljivo je usput spomenuti da, usprkos tome što je tako otvoreno porekao ikakvu legitimnost stajalištu koje *de facto* brani većina ljudi u toj debati, dotični filozof nije nikada objavio niti jedan jedini rad iz etike, područja koje je totalno izvan kruga njegovih filozofskih interesa. Stoga se doista mora nametnuti pitanje o tome koliko on uopće poznaje relevantnu literaturu. To što on eventualno kao privatna osoba ima interesa za tu temu, prati javne rasprave u novinama i ima vrlo decidan stav o opravdanosti homoseksualnog braka sigurno mu ne daje za pravo da *kao filozof* prosvjeđuje ljude o tome *ex cathedra*.

Dobro, reći ćete vi, ovo su izolirane anegdote koje govore nešto o pojedinim filozofima, ali gotovo ništa o stanju u filozofiji kao disciplini. Mora da sve izgleda puno drukčije, dodat ćete, ako pogledamo radove onih filozofa koji su se ozbiljno pozabavili upravo tim problemom. Oni se u ovom sporu nisu mogli opredijeliti tako brzopleto i bez pažljive analize najjačih argumenata za i protiv. To zvuči kao sasvim opravdana pretpostavka, ali predlažem da je ipak provjerimo.

Kao dobar izvor informacija može poslužiti nedavno objavljena filozofska enciklopedija o pitanjima seksa, koja upravo ima za cilj prezentirati neke čvršće spoznaje do kojih su dovele filozofske diskusije u ovom području. I naravno, zle slutnje se obistinjuju jer u članku o istospolnom braku opet nailazimo na *ad hominem* napad na protivnike te ideje. Za njih se tvrdi da su “prvenstveno motivirani animozitetom prema homoseksualcima i lezbijkama” (Calhoun, 2006, str. 652–653). E pa ako čak i jedna filozofska enciklopedija smatra da se stajalište onih koji brane tradicionalni brak (kao vezu između osoba suprotnog spola) može tako jednostavno otpisati kao znak iracionalne homofobije, to najbolje pokazuje koliko je politička korektnost srozala razinu filozofske diskusije o tom osjetljivom i složenom pitanju.

Vjerojatno najcitiraniji filozof u raspravi o homoseksualnom braku je Richard Mohr, veliki pobornik te ideje i autor knjige o tom problemu za koju je u najboljem filozofskom časopisu za etiku rečeno da bi trebala dati smjernice sucima, zakonodavstvu i društvu u cjelini. Mohr je nedavno bio gost na popularnom radio programu *Philosophy Talk*, koji vode dvojica poznatih filozofa sa Stanforda. Na samom početku intervjuja Kenneth Taylor ga je upitao: “Richard, postoji li ijedan jedini argument protivnika homoseksualnog braka koji će te navesti da bar na trenutak zastaneš te da pomisliš da bi na tom mjestu trebao malo pojačati svoju poziciju?” Mohr je odgovorio: “Ne, ono što je zanimljivo u vezi s protivnicima homoseksualnog braka jest da oni zapravo nemaju nikakvih argumenata.” Ali kakva je to rasprava u kojoj samo jedna strana ima argumente? I zašto je Mohr uopće smatrao vrijednim truda napisati veliki broj filozofskih članaka i jednu čitavu knjigu o debati u kojoj jedna od dviju strana nema nikakve

argumente, dakle o debati koja zapravo ne postoji? Takva debata je u biti oksimoron, nešto kao “pljesak jedne ruke”.

U filozofskoj literaturi problem homoseksualnog braka spada u područje praktične etike ili (još uže gledano) seksualne etike. Jedan od stručnjaka u toj sferi je Igor Primorac, autor knjige pod naslovom *Ethics and Sex* (Primorac, 1999), koju su recenzenti ocijenili kao “pažljivo argumentiranu”, “promišljenu”, “kompetentnu” i “uvjerljivu” i koja je čak bila preporučena kao “obavezna lektira za zainteresirane laike”. Ono što tu knjigu čini posebno relevantnom za našu svrhu jest to što se u njoj brane *mainstream* pogledi na razna moralna pitanja u vezi sa seksom, tako da ona u mnogim stvarima dosta vjerno reprezentira mišljenje velikog broja filozofa. Kao što je jedan prikazivač dobro primijetio: “Ova knjiga ne otvara neki novi prostor, ali ona na jasan i koristan način trasira prostor onoga što se zna” (Burgess-Jackson, 2000).

Pogotovo je to točno za Primorčeve stavove o homoseksualnom braku koji u velikoj mjeri korespondiraju s onim što bi se skoro moglo nazvati filozofskim konsenzusom o ovom pitanju, ali naravno pod uvjetom da izuzmemo one vjerski inspirirane filozofe koji se protive homoseksualnom braku zbog snažnog utjecaja svojih religijskih uvjerenja. Primorac kaže da iako crkva, džamija i sinagoga moraju postupati po svojim kriterijima, ti kriteriji prestaju biti legitimni kad se odlučuje o *građanskom* braku. On stoga i u knjizi i u jednom novijem članku (Primorac, 2004) najprije redom analizira standardne ne-religiozne argumente protiv homoseksualnog braka (koje smatra najjačima) pa na kraju zaključuje da nijedan od tih argumenata nije uvjerljiv. Čitava rasprava završava tvrdnjom da, ukoliko država nastavi uskraćivati homoseksualcima pravo da sklapaju brakove, to predstavlja “proizvoljnu i nepravednu diskriminaciju koja svjedoči o nerazumnom konzervativizmu ili o predrasudi, ili o jednom i drugom” (Primorac, 1999, str. 132). Dakle, ponovno se susrećemo s inzistiranjem da diskusija više nema smisla jer su argumenti navodno već presudili i bilo kakvo daljnje protivljenje homoseksualnom braku može jedino biti rezultat zasljepljenosti i očigledno neprihvatljive diskriminacije.

Ovdje se suočavamo s dilemom. Ili je Primorac u pravu, što bi značilo da se politički spor oko uvođenja homoseksualnog braka još uvijek nastavlja samo zbog duboke iracionalnosti svih onih stotina milijuna ljudi (uključujući i brojne izrazito pametne, visoko obrazovane i intelektualno sofisticirane pojedince) koji se posve nerazumno i bez ikakvog iole dobrog razloga protive toj ideji. Ili je pak Primorac u krivu, što bi značilo da nešto bazično nije u redu s njegovim ekspresnim i totalnim odbacivanjem konzervativnog stajališta kao puke predrasude. Nastojat će pokazati da je upravo ovo drugo istinito. Primorčevo “pobijanje” nekoliko glavnih konzervativnih argumenata protiv homoseksualnog braka je posve neu-

vjerljivo zato što počiva na ozbiljnim pogreškama u zaključivanju i na iskrivljavanju stajališta koje kritizira.

4. Pobijanja koja to nisu

U ovom ću odjeljku pokazati da Primorac nije uspio opovrgnuti niti jedan od sljedeća četiri konzervativna argumenta protiv homoseksualnog braka koje je kritizirao: argument iz tradicije, argument iz državnog interesa za rađanje djece, argument iz brige za dobrobit djece i argument iz prijatnje heteroseksualnom braku. Da izbjegnem moguće nesporazume, napomenut ću eksplicitno da nemam namjeru ovdje braniti te argumente od svih mogućih prigovora nego samo pokazati da je Primorčeva kritika tih argumenata neodrživa.

4.1. *Argument iz tradicije*

Primorac sažima argument iz tradicije na sljedeći način: “Kroz povijest, brak je uvijek bio heteroseksualna institucija; homoseksualni brak nikad nije zabilježen. Dakle, brak treba ostati heteroseksualan.”

Njegov osnovni prigovor je da se u tom argumentu iz činjenične premise izravno prelazi na normativnu konkluziju, što je evidentno logički nedopustivo: “To da je nešto oduvijek bilo uređeno na određeni način nije konkluzivan argument da to mora tako i ostati” (Primorac, 1999, str. 130; usp. Primorac, 2004).

Prema Primorcu ispada da je argument iz tradicije baziran na elementarnoj logičkoj pogrešci, izvođenju “treba da” iz “jest”. Ali budući da, kao što je poznato, konzervativni mislioci posežu upravo za argumentom iz tradicije ne samo u diskusiji o homoseksualnom braku nego i u kontroverzama o gotovo svim drugim političkim pitanjima, zašto onda ne generalizirati Primorčevo pobijanje pa u duhu njegove kritike ustvrditi kako je čitava konzervativna misao od Burkea do Scrutona naprosto rezultat nesretne okolnosti što nitko od tih filozofa nije uočio logičku neispravnost zaključka od “jest” na “treba da”?

Naravno, ta je sugestija apsurdna. No iz istog je razloga apsurdna i neodrživa i Primorčeva kritika. Naime, konzervativci ne brane argument iz tradicije zato što su logički toliko nerafinirani da vjeruju kako je moguće izvesti normativnu konkluziju iz čisto činjeničnih premisa. Ne, ono što oni smatraju jest da treba biti krajnje oprezan s prijedlozima drastičnih promjena tradicionalnih društvenih institucija, jer prema njihovom mišljenju te institucije inkorporiraju destilirano ljudsko iskustvo akumulirano kroz stoljeća. Zbog organske naravi i ogromne kompleksnosti postojećih institucija vrlo je teško anticipirati sve konzekvencije do kojih bi dovelo

njihovo eliminiranje ili radikalno transformiranje, a iz svega toga konzervativci izvlače zaključak da će nagli i revolucionarni zahvati puno vjerojatnije dovesti do pogoršanja nego do poboljšanja.

Upravo se zato oni protive i homoseksualnom braku. To što je brak kroz ljudsku povijest u pravilu bio sklapan između osoba suprotnog spola uzima se kao potvrda da nije pametno tu značajnu socijalnu instituciju sada na brzinu mijenjati iz temelja i bez znanja o mogućim vrlo dalekosežnim i potencijalno štetnim posljedicama.

Primorac je također u krivu kad tvrdi da već i samo postojanje historijskih izuzetaka dokazuje da je argument iz tradicije pogrešan. Ukoliko su ti izuzeci historijski vrlo rijetki (kao što doista i jesu one kulture u kojima je bio institucionaliziran homoseksualni brak), konzervativni argument još uvijek može imati veliku snagu. Osim toga, veliko je pitanje ima li uopće autentičnih historijskih primjera da je u bilo kojem društvu u prošlosti homoseksualni brak ikada imao *isti socijalni status i priznanje* kao heteroseksualni brak. A upravo se takvo totalno izjednačavanje danas pokušava provesti u mnogim zapadnim zemljama. Nije uopće jasno može li se za takvu radikalnu reorganizaciju institucije braka pronaći povijesni presedan.

Primorac dodatno iskrivljuje konzervativnu poziciju i olakšava njezino pobijanje time što konzervativcima imputira neplauzibilan stav da je argument iz tradicije za njih *konkluzivni* dokaz da treba očuvati *status quo*. Međutim, nema nikakve nužnosti da konzervativci zastupaju tako rigidno stajalište, prema kojem samim time što je neka socijalna tradicija povijesno ukorijenjena, ona zato automatski treba biti sačuvana. Dapače, oni respektiraju razloge protiv nekih tradicionalnih institucija (ako takvi razlozi postoje) pa čak nekad i podržavaju ukidanje tih institucija, ali oni usprkos tome kao konzervativci zadržavaju generalno uvjerenje da takvim mjerama u načelu treba pristupati polako, s velikim oprezom i ne bez adekvatne spoznaje o opasnostima od mogućih popratnih efekata tih mjera. Drugim riječima, konzervativci mogu biti protiv promjena ne zato što imaju *konkluzivan* dokaz da je *status quo* uvijek najbolje rješenje nego jednostavno zato što argument iz tradicije vide kao *prima facie* razlog protiv promjena. Oni mogu rezonirati da je uvođenje radikalnih promjena previše rizično sve dok se eventualno ne pokaže na uvjerljiv način da će sveukupan utjecaj tih promjena biti pozitivan.

Argument iz tradicije, primijenjen na pitanje homoseksualnog braka, svodi se na tvrdnju da je heteroseksualni brak bio praktično univerzalna norma kroz cijelu ljudsku povijest te da nije mudro pre nagljeno ulaziti u socijalno eksperimentiranje s takvom dugotrajnom institucijom čiju narav, ulogu i važnost za normalno funkcioniranje društva možda još uvijek dovoljno ne razumijemo. Taj argument može, dakako, biti osporavan na

razne načine, ali sigurno ne tako da bude proglašen elementarnom logičkom pogreškom koju teško da bi počinio i neki loš student na prvoj godini filozofije.

4.2. Argument iz državnog interesa za rađanje djece

Može li se ograničenje braka na heteroseksualne parove opravdati time što jedino te veze mogu rezultirati rađanjem djece? Budući da rađanje djece omogućuje reprodukciju društva, nije li posve legitiman interes države da specijalnim mjerama podrži instituciju koja doprinosi upravo tom cilju?

Primorcu je opet dovoljna samo jedna rečenica da odbaci to opravdanje:

Ako bi država kod institucije braka gledala na rađanje djece i ništa drugo, ona bi onda onemogućila brak svim parovima koji ne mogu ili ne žele imati djecu; ne samo homoseksualnim parovima nego i heteroseksualnim parovima koji ne mogu imati djecu zbog sterilnosti ili nekog drugog nedostatka, onima koji su prestari da bi imali djecu i onima koji iz bilo kojeg razloga odluče nemati djecu. (Primorac, 1999, str. 130)

Na drugom mjestu on na sličan način tvrdi: “Ako bi [u vezi s brakom] najvažnija briga države bila rađanje djece, onda bi zakon zabranio svaki brak koji ne može dovesti do rađanja djece” (Primorac, 2004).

Primorčev argument se može na prvi pogled činiti vrlo uvjerljiv. Ali samo na prvi pogled. U stvari, ako bar malo razmislimo, lako je vidjeti da je njegovo rezoniranje *non sequitur*. Naime, čak i kada bi isključivi razlog državne potpore heteroseksualnom braku bio u tome što ta *vrsta* veze u pravilu dovodi do rađanja djece, odatle uopće ne slijedi da bi država zbog toga nužno trebala odbiti priznati pravo na brak *u svakom pojedinačnom slučaju* za koji se unaprijed zna da *neće* dovesti do rađanja djece. Tako direktno povezivanje tih dviju stvari je rezultat miješanja različitih nivoa i pogrešne pretpostavke da onaj razlog zbog kojega je neka praksa uvedena *na generalnoj razini* mora ujedno biti prisutan kao opravdanje te prakse i na razini svakog *pojedinačnog* slučaja.

Uzmimo sljedeću analogiju. Uprava neke škole zaključi da bi njezini učenici trebali bolje naučiti govoriti engleski pa u tom cilju organizira njihov jednomjesečni posjet nekoj školi u Engleskoj. Zamislite sada da netko, koristeći Primorčevu logiku, ustvrdi: “Ako je pri organiziranju posjeta uprava škole doista gledala na to da učenici usavrše engleski i ništa drugo, onda bi iz tog posjeta trebalo isključiti one učenike koji već odlično znaju engleski (na primjer, dvoje-troje djece stranih diplomata).” Očigledno je da nema nikakve nužnosti da se postupi na taj način. Usprkos tome što cilj posjeta jest usavršavanje engleskog i ništa drugo (recimo, posjeta ne bi bilo kada ta posljedica ne bi bila očekivana), uprava škole

može odlučiti da ne želi stvarati bespotrebne komplikacije isključivanjem nekoliko učenika te da će opći cilj (usavršavanje engleskog) biti postignut na sasvim zadovoljavajući način čak i ako nekoliko sudionika ekskurzije uopće neće usavršiti engleski.

Slično je i s brakom. Država može podržavati heteroseksualni brak isključivo zbog očekivanja da će on u pravilu rezultirati rađanjem djece, ali usprkos tome ona može odlučiti da ne želi stvarati bespotrebne komplikacije negiranjem prava na brak onom relativno malom broju takvih parova koji iz različitih razloga ne mogu imati djecu. Državni cilj može sasvim efikasno biti postignut i takvim ne previše preciznim reguliranjem koje dopušta brak čak i u mnogim pojedinačnim slučajevima u kojima se zna da taj opći cilj neće biti ostvaren. Takvo neprecizno reguliranje ima svoje praktične prednosti jer ostvaruje osnovnu namjeru na jednostavan način, a usto i minimizira nametljivo uplitanje države u privatnu sferu. Kao što je netko pomalo vulgarno, ali duhovito rekao, država želi samo malo zaviriti pod suknju ili u hlače da vidi imaju li bračni kandidati potrebne rekvizite za rađanje djece, ali ona nema namjeru provoditi detaljni ginekološki ili urološki (ili psihološki!) pregled da bi se uvjerila kako nema apsolutno nikakvih prepreka za postizanje željenog rezultata.

Ono što najviše začuđuje u Primorčevom miješanju dviju razina (opravdanja općeg pravila i opravdanja pojedinačnog slučaja) je to što je ta distinkcija odavno jako dobro poznata u filozofskoj literaturi, a posebno u njegovom području, etici. Na primjer, u jednom od klasičnih tekstova John Rawls upozorava: "...treba razlikovati između opravdanja neke prakse kao sustava pravila koje treba primjenjivati i opravdanja nekog pojedinačnog postupka koji potpada pod ta pravila..." (Rawls, 1955, str. 5). Rawls napominje da je ta distinkcija dio filozofske tradicije i da su njezinu važnost naglašavali brojni autori od Humea, Austina i Milla pa sve do Mabbotta, Urmsona, Quintona, Toulmina i Nowell-Smitha.

Da rekapituliram: Primorac se, naravno, slaže da *kad bi* jedina svrha braka kao institucije bila podržavanje rađanja djece, onda bi doista postojao legitiman razlog da homoseksualni parovi budu isključeni. Ali, u sljedećem koraku, on hoće pokazati da rađanje djece *ne može biti* svrha braka. Zašto ne? Zato što se nekim heteroseksualnim parovima dopušta brak *usprkos tome što ni oni ne mogu imati djecu*. To je prigovor nekonzistentnosti: sugerira se da, ako je R (rađanje djece) jedini razlog zašto država podupire instituciju braka, onda bi R morao biti prisutan u svakom pojedinačnom slučaju (ili grupi slučajeva) kao opravdanje zašto država u tim situacijama dopušta brak. Upravo ovdje Primorac radi logičku pogrešku i, zanemarujući Rawlsovu opomenu, skače s jedne razine na drugu. On gubi iz vida da čak i ako je R *jedini* razlog zašto država podupire brak

kao instituciju, ona može imati *neki drugi razlog* (različit od R) zašto dopušta brak u nekim *specifičnim* slučajevima gdje R ne postoji.

Taj drugi razlog za dopuštanje braka, koji je pragmatičke naravi i nije vezan za cilj institucije braka, može biti prisutan u jednoj grupi (heteroseksualnih parova koji ne mogu imati djece), a odsutan u drugoj grupi (homoseksualnih parova). Ta bi asimetrija onda mogla opravdati različit tretman tih dviju grupa, a još bi uvijek mogla biti istina da država podupire brak kao instituciju samo zbog rađanja djece.

4.3. Argument iz brige za dobrobit djece

Ovaj argument protivnika homoseksualnog braka Primorac prezentira kao tvrdnju da bi dopuštanje homoseksualnog braka bilo loše za djecu. Ta početna formulacija je već prejaka jer ona teret dokazivanja prebrzo i bez adekvatnog razloga prebacuje na protivnike homoseksualnog braka. Mnogi od njih odbijaju tu ulogu jer smatraju da *onus probandi* ovdje leži na revolucionarnim zastupnicima redefiniranja braka te da su oni ti koji zapravo imaju obavezu uvjeriti javnost da ta radikalna reforma obiteljskog prava neće imati štetne posljedice po djecu. (Kao što se, na primjer, i za odobravanje novih lijekova zahtijeva da postoji razumna sigurnost da neće biti štetnih posljedica, a svakako nije dovoljno samo to da se ne može dokazati njihova štetnost.)

Primorac razmatra samo jednu potencijalno negativnu posljedicu homoseksualnog braka: ako je za optimalan razvoj i socijalizaciju važno da djeca imaju roditelje suprotnog spola, onda će djeci u homoseksualnim brakovima nedostajati taj ključan psihološki utjecaj. U sljedećem koraku Primorac izvodi do kraja ono što on smatra da logički slijedi iz tog argumenta:

To bi značilo da treba zabraniti formiranje obitelji s jednim roditeljem kad god je to moguće. Zakon ne bi dopuštao ni umjetnu oplodnju ni usvajanje onim osobama koje nemaju partnera. Štoviše, zakon ne bi dopuštao razvod osobama s maloljetnom djecom. Bi li itko ozbiljno zagovarao ovakve mjere? (Primorac, 1999, str. 131; usp. Primorac, 2004)

Teško je ovdje razumjeti zašto Primorac vjeruje da sve te konzekvencije slijede iz spomenutog argumenta. Ako država daje specijalne privilegije parovima u heteroseksualnom braku zato što vjeruje da takva vrsta obitelji stvara optimalne uvjete za dječji razvoj, zašto bi iz toga proizlazilo da bi država trebala *zabraniti* sve druge aranžmane koje smatra suboptimalnima? Ne vidim nikakav minimalno uvjerljiv razlog koji bi opravdavao taj zaključak. Čak i ako je heteroseksualni brak postavljen kao uzor i najbolje rješenje za podizanje djece, u onim situacijama gdje je taj ideal nedostižan suboptimalni aranžmani mogu još uvijek biti sasvim

prihvatljiva opcija i bilo bi potpuno iracionalno zabraniti ih. Dakle, zašto država ne bi mogla posebnim mjerama podržavati onu vrstu obiteljskog aranžmana koju smatra optimalnom za djecu, a ujedno dopuštati (ali ne i posebno ohrabrivati) neka rješenja koja su lošija, ali, u nedostatku boljega, ipak zadovoljavajuća?

Ne slijedi li pak odavde da bi onda trebalo dopustiti i homoseksualni brak, kao suboptimalan, ali, u nedostatku boljega, zadovoljavajući aranžman? U stvari, ne. Da bi bio prihvatljiv, suboptimalni aranžman mora prije svega biti bar minimalno zadovoljavajući, tj. mora postojati određeni stupanj sigurnosti da se radi o vrsti obitelji koja neće imati neke značajno negativne posljedice za djecu. Empirijski je otvoreno pitanje zadovoljavaju li homoseksualne zajednice taj uvjet, ali čak i ako ga zadovoljavaju, iz toga još uvijek ne slijedi da bi ih zbog toga automatski trebalo podvesti pod instituciju braka i tretirati *na isti način* kao heteroseksualne zajednice.

Mnogi ljudi vjeruju da je, općenito gledano, za djecu najbolje da ih podižu i za njih se brinu njihovi *biološki* roditelji (premda to, na žalost, nije uvijek ostvarivo). Ukoliko se prihvati da je to ideal, tvrdnja da heteroseksualne i homoseksualne veze ne bi trebale imati isti status dobiva na plauzibilnosti. Naime, zašto bi država trebala *apsolutno jednako* podržavati dvije vrste veza koje su tako različite s obzirom na to koliko se približavaju tom idealu? S jedne strane, u heteroseksualnim vezama djecu *u pravilu* podižu upravo njihovi biološki roditelji, tako da je ovdje stvarnost, statistički govoreći, doista u velikom skladu sa spomenutim idealom. U homoseksualnim vezama, s druge strane, biološka je *nužnost* da će dijete (bez obzira je li u tu obitelj dospjelo usvajanjem, umjetnom oplodnjom ili čak kloniranjem) imati *prekinutu* obiteljsku relaciju bar s jednim od svojih bioloških roditelja. U ovoj *vrsti* veze su naprosto prirodni zakoni prepreka da spomenuti ideal bude postignut. Dakle, ako je optimum statistički očekivani rezultat u prvom slučaju, a biološki nemoguć ishod u drugom slučaju, ne pruža li ta razlika moguće opravdanje državi da te dvije vrste veze tretira drukčije? (Naglašavam ponovno da ne želim ovdje braniti taj argument, nego samo ukazati na njegovu legitimnost.)

Vratimo se sada Primorcu i recimo još i to da je nemoguće ozbiljno uzeti njegovu ideju da iz toga što bi eventualno bilo najbolje za djecu da imaju dvoje roditelja suprotnog spola logički slijedi da bi onda trebalo zabraniti razvod roditeljima s maloljetnom djecom. Pretpostavljam da je nepotrebno objašnjavati u čemu se sastoji njegova pogreška, ali evo ipak za svaki slučaj: ono što je dobro za djecu u pravilu i pod normalnim okolnostima ne mora biti dobro i u onim situacijama gdje nastavljanje zajedničkog života dvoje roditelja postane pakao za sve članove obitelji.

Teško da će itko poricati da je brak na neki način povezan s djecom. U najmanju ruku postoji jaka statistička veza jer većina parova koji su

određeno vrijeme u braku imaju djecu, a također većina djece se rađa i odrasta u okviru braka. Onda se čini potpuno legitimnim postaviti pitanje o tome kako će se eventualno uvođenje homoseksualnog braka reflektirati na djecu u tim obiteljima (jer se obično podrazumijeva da će homoseksualni brak uključivati i pravo na usvajanje djece).

Često se prigovara pristašama homoseksualnog braka da oni u svojoj agitaciji za prava homoseksualaca vode više računa o željama i interesima odraslih istospolnih partnera nego o dobrobiti djece koja bi tom odlukom mogla itekako značajno biti tangirana. Taj prigovor ima najviše snage kada je upućen onima koji čitavo pitanje homoseksualnog braka vide prvenstveno kao stvar prava homoseksualaca. Premda to jest važna dimenzija cijele rasprave, ipak se čini da će razumni ljudi nastojati razmotriti i druge aspekte, a napose moguće implikacije homoseksualnog braka na djecu. Budući da su empirijske spoznaje o tome još uvijek prilično nepouzdanе, valjda se ipak možemo složiti da onaj tko upozorava da je bez adekvatnog znanja o posljedicama pre nagljeno uletati u tako radikalne zakonske promjene ne mora nužno biti iracionalni homofob ili religiozni fanatik.

O tome koliko su neki filozofi spremni ići daleko u svojoj podršci pravima homoseksualaca i lezbijki, a da pritom ne pokažu previše brige za puno važnije interese djece, najbolje pokazuje primjer Philipa Kitchera, poznatog filozofa znanosti.

U članku o etičkim aspektima genetskog inženjeringa Kitcher (1997) uspoređuje dvije zamišljene situacije u kojima se pokušava opravdati kloniranje. U prvom slučaju, na smrt bolesno dijete može preživjeti jedino ako mu u roku od nekoliko godina bude presađen bubreg. No budući da nema kompatibilnog donora, roditelji žele klonirati bolesno dijete i spasiti mu život tako da mu kasnije bude transplantiran bubreg njegova klona. Ideja je, naravno, da će nakon operacije svako od ta dva djeteta sa samo jednim bubregom nastaviti živjeti sretno i zadovoljno.

U drugom slučaju radi se o dvije lezbijke “koje se vole” i koje žele imati dijete koje je biološki povezano sa svakom od njih. One stoga traže da stanična jezgra jedne od tih žena bude umetnuta u jajnu stanicu one druge (nakon što je iz te jajne stanice prethodno uklonjena njezina stanična jezgra) te da embrij bude implantiran u maternicu one žene koja je donirala jajnu stanicu.

U kojoj od tih dviju situacija vam izgleda da je zahtjev za kloniranjem moralno opravdaniji? Ako ste izabrali slučaj umirućeg djeteta, Kitcher će se namrštit i objasniti vam da je slučaj s lezbijkama zapravo moralno “čišći” i da postoji jače moralno opravdanje za kloniranje u toj situaciji. Dakle, prema mišljenju jednog od danas vodećih filozofa u Americi, ugađanje željama dviju lezbijki “koje se vole” ima veću moralnu urgentnost nego spašavanje jednog dječjeg života.

Očigledno je da ovdje ne mogu ulaziti u detaljniju analizu i kritiku Kitcherova rezoniranja koje završava tim paradoksalnim zaključkom pa zato evo samo nekoliko riječi. Kitcherove su moralne rezerve u prvom slučaju zasnovane na tvrdnji da bi roditelji drugo dijete tu koristili kao puko sredstvo za spašavanje prvog djeteta i da se to protivi osnovnom načelu kantovske etike. Zanimljivo je da je taj prigovor već ranije bio naširoko diskutiran u vezi s jednim stvarnim slučajem gdje su roditelji djevojčice koja se zvala Anissa odlučili imati još jedno dijete, i to jedino zato što su se nadali da bi koštana srž tog novorođenog djeteta mogla biti upotrijebljena da se pomogne Anissi, koja je umirala od leukemije. (Ona je doista konačno i spašena upravo na taj način.) Međutim, neki su filozofi tada oštro osudili odluku Anissinih roditelja, koristeći praktično istu kantovsku argumentaciju kao Kitcher (koju i on sâm primjenjuje na Anissin slučaj). Konkluzivno pobijanje te argumentacije možete naći u odličnom članku Jamesa Rachelsa (Rachels, 1991) koji pokazuje koliko je filozofska kritika potpuno legitimnog roditeljskog postupka ovdje izgubila svaku vezu sa stvarnošću i sa zdravim razumom. Rachels je bio toliko revoltiran deplasiranošću tih filozofskih prodika da je na kraju konstatirao: *“Anissa and her family will forever after think that ethicists are jerks.”*

4.4. Argument iz prijetnje heteroseksualnom braku

Mnogi se ljudi boje da bi uvođenje homoseksualnog braka moglo potkopati heteroseksualni brak u onom obliku u kojem on danas postoji, a i dovesti do nesagledivih štetnih posljedica za tu čitavu socijalnu instituciju. Primorčev komentar: “To je vrlo općenita i doista neobična tvrdnja: *nikada* nam se ne kaže na koji način bi se to dogodilo” (Primorac, 2004 – kurziv dodan).

Nikada? To je prilično jaka i nevjerojatno nepromišljena tvrdnja. Ona se ruši i nakon samo površnog pogleda u literaturu o homoseksualnom braku. Od mnogih potencijalnih konzekvencija na koje su skeptici odavno i konzistentno upozoravali navest ću samo dva načina “kako bi se to dogodilo”: prvo, eliminiranje svih spolnih razlika u kodeksu obiteljskog prava, i drugo, otvaranje prostora za druge vrste braka.

4.4.1. ELIMINIRANJE SPOLNIH RAZLIKA

Još prije desetak godina, kada je čitava diskusija o homoseksualnom braku bila u početnoj fazi, konzervativac David Frum je upravo o toj temi ukrstio koplja s poznatim braniteljem te ideje, Andrewom Sullivanom. Već u to vrijeme, obraćajući se svom sugovorniku, Frum je ponudio prilično detaljan scenarij kako bi predložena reforma mogla potkopati instituciju braka:

Homoseksualni brak nije puki dodatak postojećem zakonu o braku. On povlači rekonstruiranje čitave strukture obiteljskog prava, a sve u smjeru da spolne razlike budu neutralizirane. Preostale veze između zakona o braku i ljudske prirode morat će biti prekinute. Ti ne možeš reći, a uostalom i ne vjerujem da ćeš reći, “Ma ostavimo stara pravila na snazi za onih 97% brakova koji će biti heteroseksualni, a izmislimo neka nova pravila za onih 3% brakova koji će biti između osoba istog spola.” Zakon ne funkcionira na taj način. Netko će morati proći kroz korpus obiteljskog prava i društvenih običaja s finim češljem te ukloniti sva spominjanja “majki” i “očeva” i eliminirati sve postojeće distinkcije između “muževa” i “žena”. (Frum, 1997)

U nastavku polemike Frum je otišao i korak dalje, iznoseći sljedeće predviđanje: “Andrew, tri godine nakon što dopustimo homoseksualni brak, bit će protuzakonito da škole šalju učenicima formulare s jednim praznim mjestom za ime majke i drugim praznim mjestom za ime oca.”

U ono vrijeme su mnogi ovakvo predviđanje vjerojatno otpisali kao paranoičnu fantazmagoriju desničarskog uma i kao raspirivanje potpuno iracionalnih strahova. Ali danas stvari izgledaju drukčije. Nije još prošlo ni tri godine otkako je Vrhovni Sud Massachusettsa ozakonio homoseksualni brak u toj američkoj saveznoj državi, a već je tamo organizirana snažna kampanja za promjenu u formularima rodnih listova. Prijedlog je da se radi izjednačavanja statusa heteroseksualnih i homoseksualnih parova riječi “otac” i “majka” zamijene izrazima “roditelj A” i “roditelj B”.

Nemojte misliti da se tu radi o zahtjevima neke marginalne grupe. O ozbiljnosti čitave situacije najbolje svjedoči činjenica da je Mitt Romney, tadašnji guverner Massachusettsa, smatrao potrebnim obratiti se nacionalnim medijima i zatražiti podršku američke javnosti u svojoj borbi protiv novopredložene uniseks terminologije. On je također o svemu tome u dramatičnom tonu obavijestio sve članove Senata Sjedinjenih Država. (Usput rečeno, Romney je jedan od najutjecajnijih američkih političara i ozbiljan je kandidat za sljedećeg američkog predsjednika.)

Dobro, već čujem neke čitatelje kako prosvjeduju, prijedlog jest draštičan, ali upravo zbog toga on nema nikakve šanse da igdje bude prihvaćen. Smiješno je uopće i pomisliti da bi se u nekoj suvremenoj zapadnoj zemlji moglo dogoditi da zbog homoseksualnog braka riječi “otac” i “majka” budu izbačene iz pravnih dokumenata koje državni uredi izdaju pri rođenju djeteta.

Avaj, nema više mjesta takvom optimizmu jer je orwellovska jezična reforma već provedena u djelo u Španjolskoj. Prošle godine odlukom socijalističke vlade premijera Zapatera (koja je došla na vlast nakon terorističkih napada u Madridu), riječi “otac” i “majka” su u rodnim listovima zamijenjene izrazima “roditelj A” i “roditelj B”, a ministarstvo pravosuđa je objasnilo da je, upravo kao što je Frum predviđao, cilj te odluke bio “ter-

minološko prilagođavanje novom fenomenu homoseksualnih brakova“. Ali Frum je pogriješio u vremenskoj procjeni. On je anticipirao da će od legaliziranja homoseksualnog braka do uvođenja bespolnog novogovora proći tri godine. Španjolskoj je za to “terminološko prilagođavanje” trebalo manje od godinu dana.

No zašto ograničiti terminološko prilagođavanje samo na sferu državnih uredbi i službenih formulara? Ako su riječi kao “otac” i “majka” postale nepoćudne zato što već samom svojom heteroseksualnom konotacijom vrijeđaju tanane osjećaje homoseksualaca, ne bi li onda bilo konzekventno ići korak dalje pa proskribirati te “diskriminatorne” izraze i šire, te zahtijevati da se u cilju ravnopravnosti onda i u javnoj upotrebi u školama, novinama i ostalim medijima isključivo koristi “inkluzivni”, spolno neutralni rječnik? U tom lingvističkom teroru manjine nad većinom, čak i najbezazlenije spominjanje realne i biološki neporecive razlike između heteroseksualnih i homoseksualnih veza postaje moralno inkriminirajuće i treba biti eliminirano.²

Zagovornici homoseksualnog braka pokazuju svoj ekstremizam i netoleranciju upravo u tome što je za njih neprihvatljivo bilo kakvo drugo rješenje osim *potpunog izjednačavanja* statusa homoseksualne i heteroseksualne zajednice. Da se tu zapravo ne radi samo o borbi za prava homoseksualaca najbolje svjedoči činjenica da oni nisu zadovoljni čak niti s prijedlogom da se homoseksualnim parovima daju *sva* prava koja pripadaju heteroseksualnim parovima u braku, ali s time da se samo riječ “brak” ograniči na heteroseksualne veze. Iako bi prema tom prijedlogu (o tzv. *civil unions*) homoseksualni parovi dobili *apsolutno jednaka* prava kao drugi, oni ipak tu preostalu, nominalističku razliku još uvijek doživljavaju kao uvredu, diskriminaciju i nepravdu koja vapi do neba.

U tom duhu i Primorac tvrdi da ukoliko društvo uskrati homoseksualnim vezama ono priznanje i podršku koje pruža vezama između heteroseksualnih partnera, oni će to s pravom tumačiti kao “objavu nejednakosti, isključivanja i prezira” (Primorac, 1999, str. 129). Zašto “prezira”? Čime se ovdje opravdava logički skok od toga da društvo nekoj vezi ne daje isto priznanje i podršku kao nekim drugim vezama na zaključak da društvo tu vezu *prezire*? Taj skok može imati retoričko, ali ne i logičko opravdanje.

² Zapravo, izrazi “roditelj A” i “roditelj B” još uvijek nisu dovoljno neutralni jer su gramatički muškog roda pa zbog tog “seksističkog” prizvuka vjerojatno neće biti po volji mnogim feministi(ca)ma. Hoće li se dakle terminološko prilagođavanje nastaviti i dalje? Nazire li se tu uopće neko prihvatljivo rješenje koje neće vrijeđati nečiju jezičnu osjetljivost i koje neće biti doživljavano kao diskriminacija po spolu ili po spolnoj orijentaciji? Je li možda rješenje u tome da će “mama” i “tata” u egalitarističkoj utopiji postati “roditeljsko biće A” i “roditeljsko biće B”?

Uostalom, možda društvo može imati neki razlog zašto rezerviranjem riječi “brak” za heteroseksualne veze doista želi demonstrirati da ima poseban interes podržati takve veze, čak iako odluči *identična* prava dati i partnerima u homoseksualnim vezama. Zašto bi to bio znak prezira prema bilo kome? Zamislite da država koja ima problema s natalitetom odluči, pored nekih drugih mjera, uvesti poseban počasni naziv za obitelji koje imaju više od troje djece. Da li bi se obitelji s manje djece imale pravo u toj situaciji žaliti da ih država *prezire*?

4.4.2. OTVARANJE PROSTORA ZA DRUGE VRSTE BRAKA

Osnovni argument u prilog homoseksualnom braku svodi se na tvrdnju da je diskriminatorski uskratiti nekom paru pravo na vjenčanje samo na osnovi spolne orijentacije partnera. Ako se dvije osobe vole i hoće se u svečanoj državnoj ceremoniji zavjetovati da žele živjeti zajedno, zašto bi im to bilo zabranjeno jedino zato što su te dvije osobe istoga spola? Taj “argument iz ljubavi” je uvjerio mnoge ljude. Ako se homoseksualci žele vjenčati, zašto im to ne dopustiti? Što se to nas (heteroseksualaca) uopće tiče? Kakve štete može biti od toga?

Zvuči prihvatljivo. Ali ispitajmo malo pažljivije konzekvencije tog argumenta iz ljubavi. Činjenica da se ljudi vole te da hoće javno deklarirati svoju međusobnu privrženost i namjeru da žive zajedno postaje ovdje ključni kriterij za priznavanje prava na brak. No što ako se troje ljudi vole? Ili četvero? Znači li to da onda treba dopustiti i poligamni brak? Na primjer, ako neki muškarac živi s tri žene i u jednom trenutku njih četvero zažele ozakoniti svoju zajednicu u kojoj, pretpostavimo, vlada velika međusobna ljubav, nije li diskriminatorski negirati im to pravo samo zbog toga što ih ima četvero, a ne kao što je uobičajeno, dvoje? Nije li ta diskriminacija na osnovi broja partnera koji se vole jednako proizvoljna i moralno neopravdana kao i diskriminacija na osnovi spolne orijentacije?

Stanite malo, reći će netko, kako smo od rasprave o homoseksualnom braku došli do poligamije? Vrlo jednostavno: ako ljubav postane presudni kriterij za pravo na brak, što i jest osnovni argument u prilog homoseksualnom braku (vidi, recimo, do sada najbolju obranu te pozicije u Rauch, 2004), teško je poreći da taj argument odlično funkcionira i u svrhu legalizacije poligamije.

Uzmimo sljedeću provizornu definiciju braka koja, nadam se, bar približno odražava uobičajeno shvaćanje te institucije u suvremenim zapadnim društvima: brak je ozakonjena intimna zajednica dvoje ljudi suprotnog spola, koji nisu u previše bliskoj rodbinskoj vezi i koji su se odlučili javno zavjetovati na zajednički život.

Raščlanimo tu definiciju na četiri važna elementa:

- (a) dvoje ljudi,
- (b) suprotnog spola,
- (c) nisu u previše bliskoj rodbinskoj vezi,
- (d) odlučili se javno zavjetovati na zajednički život.

Ljubav je bitno povezana s elementom (d) jer je upravo ljubav između partnera u pravilu ono zbog čega se oni odlučuju javno zavjetovati na zajednički život. Ljubav ima samo akcidentalnu vezu s ostala tri elementa. Ljudi istog spola se mogu voljeti, protivno elementu (b), ali ljubav (u seksualnom smislu) je moguća i između više osoba od dvije, protivno elementu (a), a također i između vrlo bliskih rođaka (kao brata i sestre, ili majke i sina), protivno elementu (c).

Pristaše homoseksualnog braka žele eliminirati element (b) iz definicije braka, argumentirajući da je za ljubav i želju za zajedničkim životom irelevantno radi li se o partnerima istog ili različitog spola. Ali nije li za ljubav isto tako irelevantno radi li se o dvoje ili više ljudi? Drugim riječima, ako eliminiramo element (b) kao akcidentalan i irelevantan za osnovnu svrhu braka (institucionaliziranje ljubavne zajednice partnera), ne nalaže li konzistentnost da onda podržimo i zahtjev da se eliminiira i element (a) s istim opravdanjem, to jest, kao jednako akcidentalan i irelevantan? To je taj vrlo kratki i logički forsirani korak od određene obrane homoseksualnog braka do obrane poligamije.³

Sljedeći korak je evidentan: zašto ne eliminirati i element (c)? Recimo, ako majka i (punoljetni) sin razviju međusobnu seksualnu privlačnost i zavole se te odluče ozakoniti tu svoju duboku emocionalnu vezu (a pritom osiguraju da neće imati djece i time izbjegnu očigledan problem za incestuozne relacije), ne bi li bilo diskriminatorski zabraniti takvoj ljubavi da bude okrunjena brakom? Da se razumijemo, ne smatram da je ovo konkluzivno pobijanje zahtjeva za homoseksualnim brakom. Ali nije li činjenica da se jedan od najjačih argumenata u prilog homoseksualnom braku može tako dobro preslikati u drugi kontekst i koristiti u obranu incestuoznog braka odličan razlog da zastanemo i dobro razmislimo o tome u što se sve upuštamo prije nego što odlučimo otvoriti vrata karnevalu novih brakova?

Zanimljivo je da se čak ni sami pristaše homoseksualnog braka ne mogu složiti oko toga kako odgovoriti na kritiku da njihova pozicija otvara prostor za legaliziranje poligamije. Jedni oštro protestiraju da je

³ Odatle naravno ne slijedi da bi time odmah bila i generalno dokazana opravdanost poligamije, jer sasvim je moguće da postoje neki drugi i jači razlozi *protiv* te vrste braka. Ali podsjećam da se u ovom odjeljku raspravlja samo o jednom argumentu (iz ljubavi), a posebno o tome da li prihvaćanje tog konkretnog argumenta u prilog homoseksualnom braku vodi u obranu poligamije. Odgovor je: da.

povezivanje tih dviju stvari potpuno neopravdano, dok drugi vrlo veselo prihvaćaju tu implikaciju i tvrde da je uvođenje homoseksualnog braka samo prvi korak u procesu u kojem će institucija braka biti transformirana do neprepoznatljivosti. Ova druga struja (kojoj, usput rečeno, pripada i Cheshire Calhoun, autorica eseja o istospolnom braku u gore spomenutoj filozofskoj enciklopediji) slaže se u potpunosti s konzervativnim kritičarima da se “argument iz ljubavi” proteže i na slučaj poligamije. Jedina je razlika u tome što se konzervativci te posljedice užasavaju, a Calhoun i njezini istomišljenici jedva čekaju da se ona dogodi.

U srpnju prošle godine *New York Times* je objavio proglas pod naslovom “Daljnji koraci nakon istospolnog braka: nova strategijska vizija za sve naše obitelji i veze”, koji je potpisalo više od tri stotine LGBT-aktivista,⁴ umjetnika, novinara, odvjetnika i profesora s najuglednijih američkih sveučilišta. U tom se proglasu izričito kaže da je zalaganje za homoseksualni brak samo dio šireg nastojanja da se uvedu i legitimiraju i druge, još raznolikije vrste obitelji. Tvrdi se da se razni modusi organiziranja obitelji nikako ne daju uklopiti u samo jedan postojeći kalup i da načini kako se obitelji mogu formirati *ne poznaju nikakve granice*. Stoga se zahtijeva da se dopusti cvjetanje tisuću cvjetova te da država prizna alternativne oblike obitelji, od onih s više od dva seksualna partnera pa sve do stvarno inovativnog obiteljskog aranžmana u kojem “homoseksualni par odluči stvoriti i podizati dijete zajedno s nekom drugom homoseksualnom osobom ili parom, u dva odvojena domaćinstva”.

Ako dakle, kao što vidimo, brojni istaknuti pristaše homoseksualnog braka čak i sami javno proklamiraju da njihova pozicija konzekventno vodi u tako ekstremne zahtjeve, treba li onda čuditi da se mnogi ljudi protive tom čitavom pokretu i da vide homoseksualni brak kao ozbiljnu prijetnju instituciji obitelji u sadašnjem obliku?

Pojam braka, kako smo ga definirali, podrazumijeva da ta institucija uključuje dvije osobe. Do sada sam razmatrao mogućnost da odudaranje od tog standarda bude broj veći od dva (poligamija). Ali, logički gledano, taj broj može biti i manji od dva, to jest, jedan. Uzmite slučaj čovjeka koji nema prijatelja, ali je duboko privržen nekoj domaćoj životinji ili kućnom ljubimcu i koji želi u javnoj ceremoniji manifestirati tu specijalnu vezu sa svojim vjernim životnim suputnikom. Zašto mu to ne bi bilo omogućeno? Na kraju krajeva, njegova emocionalna relacija može biti puno intenzivnija i trajnija nego odnos koji karakterizira mnoge vjenčane parove. Ukoliko je ljubav jedino mjerilo, doista nije jasno zašto bi on bio isključen.⁵

⁴ “LGBT” je engleska kratica za “*lesbian, gay, bisexual and transgender*”.

⁵ Recimo, nema nikakvih nikakvih razloga da on bude isključen ako prihvatimo pobjednički sadržaj braka onako kako ga je odredio jedan od glavnih zastupnika homoseksualnog braka među filozofima, Richard Mohr: “Brak je razvijanje i održavanje intimnosti kroz medij svakidašnjeg života, dan za danom” (Mohr, 2005, str. 61).

Prigovori li netko da ono što tu nedostaje jest seksualni odnos, ni to zapravo nije problem. Neki ljudi imaju seksualni kontakt sa životinjama. A pogotovo nakon što je Peter Singer, profesor etike na sveučilištu Princeton i "nautjecajniiji živući filozof" (kako ga je nazvao magazin *New Yorker*), nedavno objasnio da je zoofilija kao seksualna orijentacija potpuno u redu i da se ne trebete uopće ustručavati ako vas seks sa životinjama privlači, ništa više ne stoji na putu razvijanju dubljih i smislenijih veza s kućnim ljubimcima, koje bi, zašto ne, mogle završiti i brakom.

Ovaj *reductio ad absurdum* argument ima stanovitu težinu bar u nekim kontekstima rasprave o homoseksualnom braku.

Zaključak

Mnogi se ljudi suprotstavljaju uvođenju homoseksualnog braka i za to imaju različite razloge. Primorac je htio po kratkom postupku pobiti te razloge i pokazati da je protivljenje homoseksualnom braku iracionalno. Vidjeli smo da je taj pothvat potpuno krahirao. Zbog želje da se što prije stigne do cilja došlo je do prevelike brzine pa je vlak odmah na početku iskočio iz tračnica i Primorčevi su argumenti popucali po svim linijama.

Zašto se to dogodilo? Primorac sigurno nije loš filozof. Kada piše o drugim temama, on je obično dobro informiran, fer prema oponentima i pažljiv u zaključivanju. Zašto je onda ovdje sve ispalo tako drukčije?

Ne želim se upuštati u spekulacije o mogućim odgovorima. Srećom, puno je lakše, a i zanimljivije, razmotriti slično pitanje koje se ne tiče jednog čovjeka nego opće tendencije među filozofima. Zašto su oni obično skloni braniti homoseksualni brak bez ikakve rezerve, a pritom često koristiti i kardinalno loše argumente koji ne bi bili tolerirani u većini drugih filozofskih rasprava? Čini mi se da je najbolje objašnjenje tog trenda u ranije spomenutom ideološkom pritisku koji se u ovom pitanju osjeća u mnogim sredinama, a posebno u akademskim krugovima. Premda u svim zapadnim društvima danas vlada veliko neslaganje o tome je li uvođenje homoseksualnog braka dobra ideja, sveučilišne elite nemaju ovdje previše tolerancije za različita mišljenja. Ljevičarska ideologija koja dominira visokoškolskim odsjecima humanističkih i društvenih disciplina i koja i tu ima vrlo jasan stav nalaže prihvaćanje homoseksualnog braka kao moralni imperativ i kao *jedino* razumno rješenje. Suprotstavljanje se automatski objašnjava kao rezultat religiozne zatucanosti ili iracionalne predrasude prema homoseksualcima.

Trebamo li onda biti iznenađeni da u takvoj duhovnoj konstelaciji ni filozofi ne pristupaju toj temi potpuno otvorenog duha? Ima li ičeg

neobičnog u tome da pod presijom političke korektnosti mnogi od njih također, svjesno ili nesvjesno, radije zastupaju ono stajalište za koje će ih većina kolega tapšati po ramenu nego da se opredijele za suprotnu stranu i time se izvrgnu opasnosti da im ti isti kolege okrenu leđa?

Konkretan primjer može najbolje ilustrirati kako taj pritisak funkcionira u stvarnosti. Margaret Somerville je vrlo ugledna kanadska pravница i etičarka te izuzetno cijenjena znanstvenica kojoj je već pet sveučilišta dodijelilo počasni doktorat. Kada se sasvim nedavno tom nizu pridružilo i sveučilište Ryerson u Torontu, obznanivši da je odlučilo profesorici Somerville podariti počasni doktorat, stvari su se počele komplicirati. Izbili su masovni prosvjedi jer je izašlo na vidjelo da je Somerville, kakvog li užasa, napisala nekoliko tekstova u kojima se usprotivila uvođenju homoseksualnog braka. Iako ti članci ne sadrže ni trunku homofobije nego nude jedno od najtrezvenijih i najbolje argumentiranih osporavanja homoseksualnog braka, sama činjenica da je ona branila tu poziciju bila je dovoljna da izazove bijes nastavnika i studenata. Nakon njihovih glasanih protesta i peticija Sveučilište je bilo prisiljeno ponovno razmotriti čitavu situaciju te je konačno odlučilo da se počasni doktorat ipak dodijeli, ali dodajući i sljedeću znakovitu rečenicu: “Povjerenstvo koje je donijelo tu odluku nije bilo svjesno nekih stajališta koje je Somerville branila u tisku i u Parlamentu, a da su članovi povjerenstva toga bili svjesni, oni bi ozbiljno razmislili prije nego što bi odobrili to priznanje.”

U prijevodu: “Priznajemo da smo pogriješili, ali sada je prekasno da povučemo donesenu odluku.” Premda ovaj slučaj vjerojatno zaslužuje da uđe u Guinnessovu knjigu rekorda kao najbezvoljnija dodjela počasnog doktorata u povijesti, Somerville je ipak odlučila prisustvovati oficijelnoj ceremoniji. Neki su nastavnici iz protesta odbili uopće sudjelovati u tom događaju (koji je uključivao i promociju njihovih vlastitih studenata), a neki od prisutnih profesora su u trenutku kad je ona primala počast razvili transparent u znak podrške homoseksualcima ili su pak demonstrativno okrenuli leđa.

Naravno, ako je ovako tretirana osoba sa statusom i znanstvenim ugledom jedne Margaret Somerville, poruka ne može biti jasnija onima koji se još nisu izborili za sigurno mjesto u džungli sveučilišne hijerarhije. Koliko će oni, kad vide što se događa, biti spremni javno izraziti svoje mišljenje o homoseksualnom braku ako ono odudara od stava militantne većine? Neće li mnogi od njih nastojati sami sebe što brže uvjeriti da je protivljenje homoseksualnom braku samo rezultat predrasude i iracionalnosti, pa makar to njihovo “svrstavanje na pravu stranu” bilo postignuto uz pomoć logičkih pogrešaka i iskrivljavanja protivničkog stajališta? I neće li oni koji ipak zadrže “nepoćudno” mišljenje zaključiti da je bolje

šutjeti⁶ i ne izlagati se riziku da od svojih razjarenih kolega budu žigosani kao homofobi, politički trogloditi i kršitelji bazičnih ljudskih prava? Kao što je sama Somerville upozorila: “Mnogi mlađi nastavnici se užasno boje reći što misle jer ne žele ugroziti svoje karijere. Trebali bismo se svi ipak podsjetiti da još uvijek živimo u demokraciji.”

Posebno je razočaravajuće da su se i mnogi filozofi angažirali na tome da ovu nezavršenu debatu, u kojoj oba suprotstavljena stajališta imaju jake argumente i gdje se konačan pobjednik još jasno ne naslućuje, prikažu kao borbu između razuma i predrasude, između svjetlosti i mraka. Upravo bi se od filozofa očekivalo da izbjegavaju takve crno-bijele prikaze i da ulože dodatan napor da bolje razumiju baš onu stranu s kojom se možda osobno ne slažu. Nije li njihova dužnost da pažljivom logičkom rekonstrukcijom i pojmovnom analizom razmotre svaku od rivalskih pozicija *u njezinoj najjačoj i najboljoj formulaciji* te da na taj način olakšaju racionalno opredjeljivanje? Umjesto toga, svjedoci smo kako se i oni sa žarom pridružuju pokretu potpuno nekritičke podrške homoseksualnom braku i da hrle s odbacivanjem suprotnog stajališta prije nego što su ga u stanju bar vjerno prezentirati, a da se i ne govori o nekom dubljem razumijevanju ili objektivnom prosuđivanju.

Na žalost, ova tendencija da se filozofija pretvori u politički aktivizam nije ograničena samo na diskusiju o homoseksualnom braku. Ona se danas manifestira i u “filozofskim” debatama o mnogim drugim socijalno osjetljivim temama. Time filozofi ne samo da propuštaju priliku da unesu više jasnoće i racionalnosti u sporove koje su već dovoljno zatrovani ideološkim animozitetima, nego štete i ugledu svoje struke. Naime, ako oni radi zalaganja za neke svoje ideale pravde i jednakosti nastave tako kompromitirati svoju distinktno filozofsku zadaću nepristrane argumentacije, neće ih više nitko ozbiljno uzimati *kao filozofe*. Što čovjek može misliti o relevantnosti onoga čime se filozofi bave ako vidi da se oni sami toliko žure uključiti u borbu za “progresivne” političke ciljeve, radije nego da korektno rade ono što spada u osnovni opis njihovog vlastitog posla? Stoga je primjereno ovaj tekst završiti upozorenjem koje je ljubiteljima mudrosti uputio Steve Sailer: “Filozofi svih zemalja, zbrojite se! Vi nemate što izgubiti osim svoje irelevantnosti.”

⁶ Poznati politički filozof Harry Brighouse je nedavno u svom kolegiju iz etike nastojao ohrabriti studente da u diskusiji o homoseksualnom braku potpuno slobodno iskažu svoje mišljenje, bez obzira bilo ono *pro* ili *contra*. Ali uzalud. Ispalo je da na kraju nijedan jedini student nije bio spreman išta reći protiv homoseksualnog braka, usprkos tome što je anonimna anketa prethodno pokazala da se 15% njih *snažno* protivi toj ideji!

Bibliografija

- Burgess-Jackson, K. 2000. "Review of *Ethics and Sex*", *Journal of Applied Philosophy* 17: 307–310.
- Calhoun, C. 2006. "Same-Sex Marriage", u: Soble, A. (ur.), *Sex from Plato to Paglia: A Philosophical Encyclopedia* (Westport, Conn.: Greenwood Press).
- Frum, D. 1997. "Correspondence with Andrew Sullivan", *Slate*, <http://www.slate.com/id/3642/entry/23845/>.
- Kitcher, P. 1997. "Whose Self Is It, Anyway?" *Sciences*, September/October: 58–62.
- Klein, D. B. i Stern, C. 2006. "How Politically Diverse Are the Social Sciences and Humanities? Survey Evidence from Six Fields", *Academic Questions* [u tisku].
- Klein, D. B. i Western, A. 2006. "How Many Democrats per Republican at UC-Berkeley and Stanford? Voter Registration Data Across 23 Academic Departments", *Academic Questions* [u tisku].
- Ladd, E. C. i Lipset, S. M. 1975. *The Divided Academy: Professors and Politics* (New York: McGraw-Hill).
- Mohr, R. D. 2005. *The Long Arc of Justice: Lesbian and Gay Marriage, Equality and Rights* (New York: Columbia University Press).
- Primorac, I. 1999. *Ethics and Sex* (London: Routledge).
- 2004. "The Arguments Against Allowing Gay and Lesbian Marriages Do Not Stack Up", <http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=2185>
- Rachels, J. 1991. "When Philosophers Shoot from the Hip", *Bioethics* 5: 67–71.
- Rauch, J. 2004. *Gay Marriage: Why It Is Good for Gays, Good for Straights, and Good for America* (New York: Times Books).
- Rawls, J. 1955. "Two Concepts of Rules", *Philosophical Review* 64: 3–32.
- Redding, R. E. 2001. "Sociopolitical Diversity in Psychology: The Case for Pluralism", *American Psychologist* 56: 205–215.
- Zinsmeister, K. 2002. "The Shame of America's One-Party Campuses", *The American Enterprise*, September: 18–25.

Homosexual Marriage: The Victory of Political Correctness and Bad Arguments

NEVEN SESARDIĆ

ABSTRACT: Many Western intellectuals, especially those in humanities and social sciences, think that it can be easily shown that the persistent and massive opposition to same-sex marriage is rationally indefensible and that it is merely a result of prejudice or religious fanaticism. But a more detailed analysis of some of these widely accepted arguments against the conservative position reveals that these arguments are in fact based on logical fallacies and serious distortions of conservative criticisms of homosexual marriage. It is concluded that philosophers ought to resist the pressure of political correctness and that they should approach the debate with a more open mind than before.

KEYWORDS: Marriage, same-sex marriage, conservatism, political correctness, practical ethics.
